

4. Рубинстайн К. Опыт одиночества / К. Рубинстайн, Ф. Шейвер // Лабиринты одиночества : [сб. ст. / сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского]; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 246–353.

5. Садлер У. От одиночества к аномии / У. Садлер, Т. Джонсон // Лабиринты одиночества : [сб. ст. / сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского]; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 48–49.

6. Фрейд З. Введение в психоанализ : [лекции] / З. Фрейд. – М. : Дайджест, 1991. – 382 с.

УДК [159.923.2:340.143 - 057.36](477)

Жданова І.В., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології та педагогіки ХНУВС;

Ластовець І.В. здобувач кафедри психології та педагогіки ХНУВС

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Стаття присвячена психологічному аналізу проблеми мотивації до гармонійного розвитку курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Розкрито зміст поняття «гармонійний розвиток», виділено його компоненти, детальніше розглянуто мотиваційний компонент гармонійного розвитку особистості курсанта. Показано, що мотивація до гармонійного розвитку є з одного боку, самостійним конструктом, з іншого боку, включає мотивацію до здорового способу життя, оптимальну професійну мотивацію, мотивацію до самоактуалізації та до гармонійних міжособистісних відносин. Представлені результати емпіричного дослідження мотивації до гармонійного розвитку курсантів в процесі їх навчання у ВНЗ, виділені найбільш суттєві особливості, що відбивають процес розвитку цієї мотивації.

Ключові слова: мотивація, особистість, гармонійний розвиток, курсанти, вищий учбовий заклад, Міністерство внутрішніх

Стаття посвящена психологическому анализу проблемы мотивации к гармоничному развитию курсантов высших учебных заведений МВД Украины. Раскрыто содержание понятия «гармоничное развитие», выделены его компоненты, более подробно рассмотрен мотивационный компонент гармоничного развития личности курсанта. Показано, что мотивация к гармоничному развитию является с одной стороны, самостоятельным конструктом, с другой стороны, включает в себя мотивацию к здоровому образу жизни, оптимальную профессиональную мотивацию, мотивацию к саморазвитию и самоактуализации личности курсантов. Представлены результаты эмпирического исследования мотивации к гармоничному развитию курсантов в процессе их обучения в вузе, выделены наиболее существенные особенности, отражающие процесс развития данной мотивации.

Ключевые слова: мотивация, личность, гармоническое развитие, курсанты, высшее учебное заведение, Министерство внутренних дел.

Постановка проблеми. Питання гармонійного розвитку особистості курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України є

пріоритетним напрямком діяльності держави, особливо під час реформування органів внутрішніх справ України. На виховання нової генерації співробітників ОВС орієнтують Конституція України, Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Закон України «Про міліцію», Положення про вищі навчальні заклади МВС (Наказ МВС України №62). Сучасна парадигма вищої школи спрямована на підготовку не тільки фахівця, висококомпетентного професіонала, але й духовно розвиненої гармонійної особистості. У зв'язку з цим суттєво підвищується роль профвідбору, психолого-педагогічного супроводження навчально-виховного процесу, організації і проведення роботи щодо формування професійно-важливих якостей особистості курсанта, гармонізації особистісного розвитку в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Гармонійний розвиток у психологічній літературі частіше за все розуміється у двох аспектах [6]: по-перше, як збалансований розвиток основних сфер людини (напр., фізичної, емоційно-вольової, інтелектуальної та духовної; або фізичної, духовної, душевної) або, по-друге, як розвиток тих здібностей людини, які створюють домінуючу спрямованість її особистості, що надає сенс усьому її життю і діяльності (Б.І. Додонов), узгодженість між свідомістю людини та її несвідомими психічними процесами (Л.І. Божович), на відміну від дисгармонійного розвитку, коли певні риси характеру занадто посилені, внаслідок чого виявляється вибіркова уразливість відносно одних психогенних дій при збереженні гарної стійкості до інших (акцентуації характеру) або коли дана дисгармонія призводить до соціальної дезадаптації, порушення міжособистісних відносин (розлади особистості) [7]. В нашому дослідженні мотивації до гармонійного розвитку ми дотримувалися першого погляду.

На підставі теоретичного аналізу літератури та даних наших попередніх досліджень було визначено основні компоненти процесу гармонізації особистісного розвитку курсантів, а саме: когнітивний, мотиваційний, суб'єктно-діяльнісний, рефлексивний. Когнітивний компонент складається з придбання курсантами знань про гармонію, гармонійний розвиток, гармонійну особистість. Мотиваційний компонент відбиває актуалізацію у курсантів, з одного боку, мотивації до гармонійного розвитку (як самостійного феномену), а з іншого боку, дана мотивація включає в себе інші різновиди мотивації за різними сферами життя людини: мотивацію до здорового способу життя, оптимальну професійну мотивацію, мотивацію до самоактуалізації та саморозвитку, мотивацію до побудови гармонійних відносин з іншими людьми. Суб'єктно-діяльнісний компонент передбачає розвиток активності людини як суб'єкта діяльності, тобто переносу знань про гармонійний розвиток у конкретні дії, прагнення до саморозвитку. Рефлексивний компонент гармонізації пов'язаний із саморозумінням та відповідальністю за свій особистісний розвиток та життя в цілому.

Формування цілей статті – визначити психологічні особливості мотивації до гармонійного розвитку курсантів вищих навчальних закладів МВС України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження мотивації до гармонійного розвитку курсантів проводилося на підставі вищезначеного змісту даної мотивації, а саме:

- вивчалася мотивація до гармонійного розвитку як самостійний феномен. З цією метою курсантам потрібно було після проведення групової дискусії на тему «гармонійна особистість; гармонійний розвиток», де визначався зміст цих понять та психологічні переваги гармонійного розвитку, написати якомога більше спонукань до власного гармонійного розвитку. Курсантам було запропоновано визначити, чому я хочу бути гармонійною людиною (рівень бажань - «хочу»), чому це мені потрібно (рівень «потреб») та чому я вірю в те, що це для мене можливо і реально («вірю»). Оцінювалася сила мотивації (кількість «хочу-потрібно-вірю») та її зміст (якісний аналіз «хочу-потрібно-вірю»).

- вивчалися складові мотивації до гармонійного розвитку за різними сферами життя. Зокрема, про розвинену мотивацію до здорового способу життя можна, на нашу думку, казати при визначенні у курсантів наступних ознак: цінність «здоров'я» є однією з основних в системі ціннісних орієнтацій особистості; сформованість уявлень щодо здорового способу життя та його складових; позитивне ставлення до здоров'я, здорового способу життя та його складових як на усвідомленому, так і на неусвідомленому рівнях [9]; реалізація на поведінковому рівні якнайменше п'яти складових здорового способу життя. Відповідно з цим, для визначення мотивації курсантів до здорового способу життя було використано розроблену нами анкету, методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, колірний тест ставлень Є.Ф. Бажина та О.М. Еткінда. Професійна мотивація вивчалася за допомогою методики «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір в модифікації А. Реана (адаптована нами відповідно до професійно-навчальної та службової діяльності курсантів). Оптимальним ми вважали мотиваційний профіль з перевагою внутрішньої позитивної професійної мотивації. Мотивація до самоактуалізації та саморозвитку, до побудови гармонійних відносин з іншими людьми досліджувалася за допомогою модифікованої нами методики діагностики ступеня задоволеності основних потреб (метод парних порівнянь В.В. Скворцова) [2].

- проводилося вивчення кореляційних зв'язків між окресленими вище різновидами мотивації з показниками гармонійності особистості за методикою О.Моткова «Особистісна біографія» [5].

У дослідженні взяли участь 208 курсантів Національної академії внутрішніх справ та Харківського національного університету внутрішніх справ. Групи досліджуваних склали 55 курсантів – першокурсників,

48 осіб – курсанти другого курсу, 52 - курсанти третього курсу і 53 курсанти навчалися на четвертому курсі.

Результати дослідження показали, що першокурсники в середньому обирають $3,2 \pm 1,2$ причин прагнення до гармонійного розвитку, які відбивають їх бажання («хочу»). Курсанти другого курсу за кількісними показниками бажань практично не відрізняються від першокурсників і називають $3,0 \pm 0,8$ варіантів «хочу». Щодо третьокурсників, то їх прагнення до гармонійного розвитку обумовлюється в середньому $4,6 \pm 1,1$ причинами на рівні «хочу», що вірогідно більше, ніж в попередніх двох групах ($p \leq 0,05$). А четвертокурсники мають ще більше бажань, які мотивують їх до гармонійного розвитку ($5,2 \pm 1,5$), що також вірогідно відрізняє їх від курсантів першого і другого курсів ($p \leq 0,05$ в обох випадках). Слід зазначити, що курсанти, у яких не сформовані уявлення і знання про гармонійний розвиток і гармонійну особистість, й які не приймали участь у груповій дискусії з цього питання, вказують на значно меншу кількість причин по типу «хочу» (в середньому $2,1 \pm 1,1$).

Аналіз результатів дослідження мотивації до гармонійного розвитку на рівні «потрібно» показав, що для першокурсників потребу стати гармонійною особистістю обумовлюють $2,2 \pm 0,9$ причин. Курсанти другого курсу вказують також в середньому на $2,3 \pm 1,2$ потреби зростати як особистість гармонійно. Для курсантів третього курсу ця мета є більш обумовленою ($3,8 \pm 1,8$). І четвертокурсники визначили в середньому $4,1 \pm 2,0$ потреб, які мотивують їх до гармонізації особистісного розвитку. Тобто, і на рівні «потрібно» мотивація до гармонійного розвитку є вірогідно більш розвиненою у курсантів третього та четвертого курсів ($p \leq 0,05$).

Щодо мотивації на рівні «вірю», то вірогідних відмінностей між досліджуваними групами виявлено не було. В середньому курсанти вказують на $1,5 \pm 0,3$ причин для віри, що вони зможуть стати гармонійною особистістю. При цьому частіше посилаються на досвід та результати інших людей. Опора на свої власні особистісні ресурси зустрічалася рідше у відповідях респондентів.

Результати дослідження мотивації до здорового способу життя показали, що тільки 32% першокурсників мають високий рівень даної мотивації. 44% виявляють середній рівень такої мотивації, а 24% курсантів першого курсу мають низький рівень мотивації вести здоровий спосіб життя. Зниження рівню обумовлено, насамперед, слабкою вираженістю поведінкового компоненту, суперечливим ставленням до здорового способу життя та його складових. Щодо курсантів четвертого курсу, то високий рівень мотивації на здоровий спосіб життя виявляють 36%, середній - 52% і низький – 12% курсантів четвертокурсників.

Щодо професійної мотивації, то можна вказати на наступне. Професійно-навчальна мотивація першокурсників, насамперед, пов'язана

уникненням неприємностей, проблем, критики (зовнішня негативна мотивація), курсантів другого та третього курсів – з отриманням задоволення від навчання, служби, самореалізації в професійній діяльності (внутрішня позитивна), а професійно-навчальна мотивація випускників четвертокурсників є змішаною – поєднання вираженої позитивної мотивації самореалізації в обраній діяльності зі зниженням задоволеності від неї і актуалізацією мотивів уникнення неприємностей і проблем, пов'язаних з несенням служби і навчанням. Ймовірно, можливий перехід від навчальної діяльності до безпосередньої служби в ОВС викликає у четвертокурсників переструктурування професійних мотивів. Тобто, домінування зовнішньої негативної мотивації у першокурсників поступово змінюється на перевагу внутрішньої мотивації у курсантів другого та третього курсів та розвиток змішаної мотивації у четвертокурсників. Визначена роль професійної мотивації в забезпеченні задоволеності курсантів навчальною і службовою діяльністю та життям в цілому, які є більш низькими і першо- та четвертокурсників.

Результати дослідження соціальних потреб та потреби у самореалізації показали, що ступінь задоволеності цих потреб є найнижчою у першокурсників (22,2 та 23,8 балів відповідно). У курсантів другого та третього показники за цими потребами є більш низькими, тобто задоволеність потреб більш вираженою (20,1 та 20,6). Щодо четвертокурсників, то ступінь задоволеності потреби у самореалізації є найбільш високою (17,9), а соціальних потреб – практично на тому ж рівні, що і курсантів другого та третього курсів (19,8).

Виявлені нами особливості динаміки мотивації курсантів до гармонійного розвитку в процесі їх навчання у вищих навчальних закладах вказують на позитивну в цілому динаміку, а саме: збільшення причин ставати гармонійною особистістю, зростання мотивації до здорового способу життя, до само актуалізації, а також розвиток внутрішньої та змішаної професійної мотивації.

При проведенні кореляційного аналізу всіх перерахованих показників мотивації з показниками, отриманими по шкалі «гармонійність особистості» (методика «особистісна біографія» О. Моткова) були встановлені певні закономірності. По-перше, чим більш мотивованим до гармонійного розвитку є юнак, тим більш гармонійною особистістю він є. Однак, треба відмітити, що найбільш значущий позитивний зв'язок був встановлений не за окремими проявами мотивації («хочу», «потрібно», «вірю»), а за їх сумою ($r=0,66$; $p\leq 0,05$). По-друге, чим більш вираженою є мотивація до здорового способу життя, тим також більш гармонійною особистістю є курсант ($r=0,48$; $p\leq 0,05$). По-третє, більш високі показники внутрішньої позитивної професійної мотивації знаходяться у прямому кореляційному зв'язку з рівнем гармонійності ($r=0,40$; $p\leq 0,05$), а зовнішня негативна мотивація має зворотний зв'язок з гармонійністю осо-

бистості ($r=-0,46$; $p\leq 0,05$). І, по-четверте, чим більш задоволеною є у курсантів потреба у самоактуалізації, тим більш високі показники вони мають за рівнем гармонійності особистості ($r=0,45$; $p\leq 0,05$).

Висновки з даного дослідження і **перспективи** подальшого розвитку. З отриманих результатів можна зробити висновок, що мотивація до гармонійного розвитку є психологічною умовою процесу гармонізації особистісного розвитку курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Причому, наявність власне мотивації до гармонійного розвитку є більш значущим чинником у даному процесі, ніж наявність мотивації до складових гармонійного розвитку: здорового способу життя, професійної мотивації та мотивації у самоактуалізації. Подальші дослідження можуть бути спрямованими на пошук шляхів і психологічних засобів формування мотивації до гармонійного розвитку курсантів вищих навчальних закладів МВС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М. : Институт практической психологии, Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.
2. Вакуленко О. В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Вакуленко О.В. – К., 2001. – 206 с.
3. Додонов Б. И. Гармоническое развитие и типологическое своеобразие личности // Психология формирования и развития личности / под ред. Л. И. Анцыферовой. – М. : Наука, 1981. – С. 284–304.
4. Ильин Е. П. Мотивация та мотивы / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
5. Мотков О. И. Методика «Личностная биография» / О. И. Мотков // Газ. «Школ. психолог». – 1998. – № 38. – С. 8–9.
6. Мотков О. И. Психологическая гармония / О. И. Мотков. – Електронний доступ: [http : // psychology.rsuh.ru](http://psychology.rsuh.ru)
7. Степаненко Л. В. Проблема гармонійного та дисгармонійного розвитку особистості в психолого-педагогічній літературі / Л.В.Степаненко // Вісник Харківського державного педагогічного ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків ХДПУ, 2002. – Вип. 8. – С. 175–179.
8. Супрун Д. М. Ставлення до здоров'я як один із найбільш вагомих психологічних факторів становлення особистості / Д. М. Супрун // Юридична психологія та педагогіка. – 2010. – № 2 – С. 92–98.